

Lectures Fons Raimon Panikkar

Biblioteca Barri Vell

Ramon Llull en l'obra i en el Fons Raimon Panikkar

a càrrec de
Xavier Serra Narciso
catedràtic emèrit de
filosofia de secundària
dimecres 30 de novembre de 2016

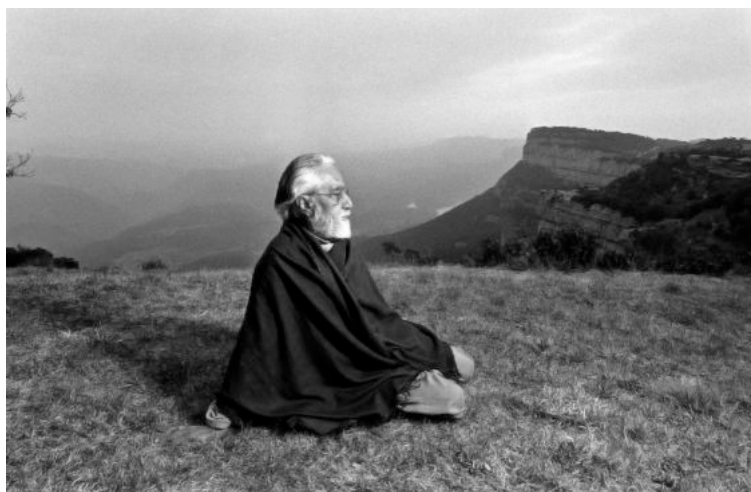
Ramon Llull en l'obra i en el Fons Raimon Panikkar

Caldria esperar que Tavertet esdevingués un *axis mundi* on la intuïció cosmoteàndrica es concretés en la incessant recerca d'una nova innocència com la que fa segles batzegà en el cor d'un altre Ramon, que ell mateix s'anomenava «català de Mallorca», l'universalíssim i concretíssim Ramon Llull.

Lluís Duch¹

Hi ha paral·lelismes importants entre els camins vitals i intel·lectuals de Ramon Llull (1232-1316) i Raimon Panikkar (1918-2010), fins al punt que podem veure'ls com a miralls l'un de l'altre. [...] Nascuts amb set segles de diferència, Llull i Panikkar poden veure's com a fites que marquen l'alba i el crepuscle de la cultura moderna: Llull va viure quan de l'Edat Mitjana lentament començava a néixer la modernitat i va contribuir a aquest naixement, mentre Panikkar ha intentat contribuir a una *metanoia* que ens portaria a un món transmodern o fins i tot transhistòric.

Jordi Pigem²

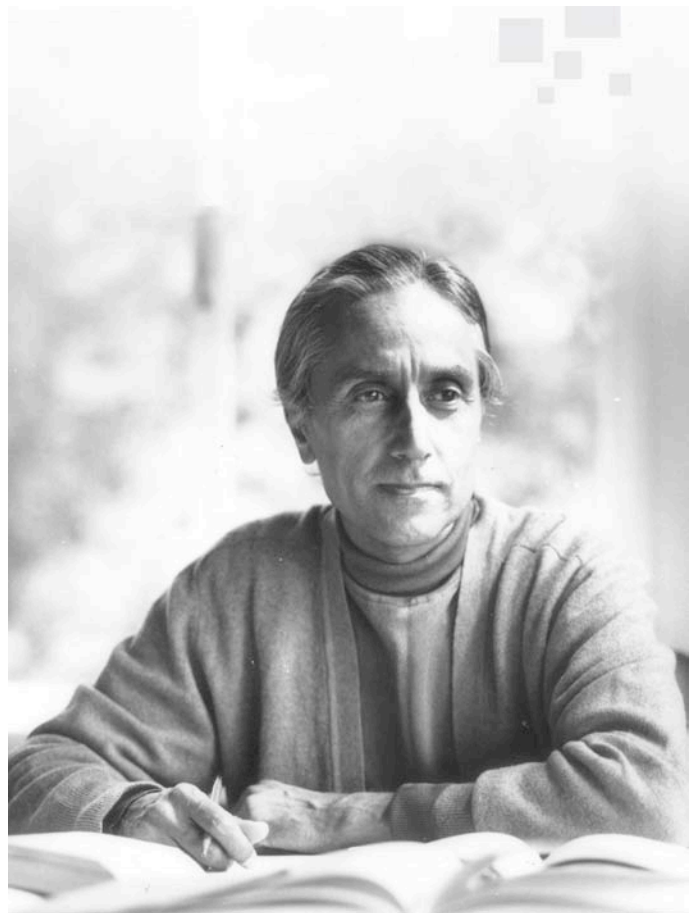
¹ Lluís DUCH, «Pròleg», dins Raimon PANIKKAR, *La joia pasqual*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1988, p. 15-16.

² Jordi PIGEM, «Philosophus semper est laetus: da Ramon Llull a Raimon Panikkar», dins Milena Carrara (ed.), *I mistici nelle grandi tradizioni. Omaggio a Raimon Panikkar*, Jaca Book, Milano, 2009, p. 101-112; en motiu de la intervenció a la *Conferenza Internazionale. Mistica, pienezza di vita. Omaggio a Raimon Panikkar*, celebrada a Venècia a la Università Ca' Foscari el 5-7 de maig de 2008.

Entre aquestes dues personalitats com també les respectives obres s'han marcat més d'un cop paral·lelismes i similituds:

El *nom* compartit el trobem escrit en diverses formes —també el cognom: Raymundus Lullus, Raimundo Lulio, Raymond Lull, Raimond Lully / Raimundo Pániker, Raymond Panikkar, Raimundo Panikkar, Raimon Panikkar. *Viatgers* i pelegrins infatigables. *Poliglotes* i *polígrafes* amb una *vasta obra escrita*, i originalment en diversos idiomes, tot i tenint el *català* com a llengua materna. Parlen i escriuen pels doctes però també per la gent. *Atrevits* i innovadors tots dos provoquen i traspassen els límits de la seva època. D'una *gran alçada intel·lectual* són alhora *visionaris* i profunds *místics*, amb una *vida intensa* que s'expressa amb *plenitud* i *joia*. I cultiven l'harmonia entre *acció* i *contemplació*.

Obra *interdisciplinària* i *intercultural* que rep admiració i *reconeixement internacional* malgrat la sensació de no entendre'ls del tot, ja que sempre apunten vers nous *horitzons* que són més enllà del comú. Preocupació i ocupació pel *Tot* però arrelament en el concret. Es dona una importància cabdal al llenguatge; som *per*, *en* i *amb* la *Paraula*. Una visió *cosmoteàndrica*, o trinitària: *kosmos*, *anthrōpos*, *theos*. Una antropologia i epistemologia integral, com a mínim de caràcter ternari: cos, ànima, esperit / sentits, raó, intel·lecte. El necessari nexa entre *coneixement* i *amor*, *sciencia* i *amancia*.

Sobre amor està altament l'amat, e dejús amor està molt
abaixament l'amic. E amor, qui està en lo mig, davalla l'amat a
l'amic, e puja l'amic a l'amat.

E del davallament e pujament viu e pren començament la amor,
per la qual llanguex l'amic e és servit l'amat.

Ramon Llull, *Llibre d'amic e amat*, 257

Guió

Llibres de Llull al Fons Panikkar.

Monografies, articles i altres... sobre Ramon Llull al Fons Panikkar.

— *Lectura i subratllats* a Amador VEGA, *Ramon Llull y el secreto de la vida*, 2002.

Ramon Llull en l'obra de Raimon Panikkar

— *Philosophus semper est lætus*.

— *El diàleg intercultural i interreligiós*.

— *Retalls*.

Estudis sobre les relacions de Ramon Llull i Raimon Panikkar

Llibres de Llull al Fons Panikkar.

En trobem una desena. A banda de les dues referències dels anys '30 la resta són d'edicions molt més recents.

Ramon LLULL:

Llibre de meravelles, 3 vols., a cura de Mn. Salvador Galmés, Barcino, Barcelona, 1931-1934.

Llibre d'Amic i Amat, text original, versió moderna i anotació de R. Aramon i Serra, Barcino, Barcelona, 1935. **Hi ha assenyalats diversos números dels 365 que componen el llibre.**

Llibre d'amic e amat, català modern de Miquel Peix, Claret, Barcelona, 1982.

Das Buch vom Freunde und vom Geliebten, a cura d'Erika Lorenz, Artemis, Zürich, 1988.

Llibre de l'ordre de cavalleria, a cura de Marina Gustà, Edicions 62, Barcelona, 1980.

Llibre de les bèsties, a cura de Jordi Rubió i Armand Llinarès, Edicions 62, Barcelona, 1985.

Pàgines pedagògiques, a cura de Lola Badia i Albert Soler, Eumo, Vic, 1992.

Buch vom Heiden und den Drei Weisen, Herder, Freiburg, 1986. **Aquí trobem el pròleg de Raimon Panikkar que és l'únic text que dedica a Ramon Llull (p. 10-18).**

Ars brevis, ed. bilingüe llatí-alemany, a cura d'Alexander Fidora, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1999.

Rahasyabadi, darshanik ebam sahityik Ramon Llull (1300-1400), hindi translation by Prabhati Nautiyal and Anil Dhingra [Ramon Llull (s. XII-XIV) místic, filòsof, literat: (Una selecció de textos), introducció, presentació dels textos seleccionats i bibliografia bàsica, Ramon Bassa i Martin], Orifany, El Paso, New Delhi, 2004

Libre del gentil e los tres savis, edició ? (parcial en fotocòpia i amb subratllats).

Monografies, articles i altres... sobre Ramon Llull al Fons Panikkar.

Un voluminós glossari terminològic lul·lià, diverses monografies, recull de col·loquis i simposis sobre Llull, i d'altres.

Miquel COLOM MATEU, *Glossari general lul·lià*, 5 vols., Moll, Mallorca, 1982-1985.

Amador VEGA, *Ramon Llull y el secreto de la vida*, Siruela, Madrid, 2002. **Nombrosos i breus subratllats.**

Amador VEGA, *Ramon Llull and the secret of life*, traducció de James W. Heisig, Crossroad Publishing Company, New York, 2003.

Amador VEGA, *Die Sinnlichkeit des Geistigen, die Geistigkeit des Sinnlichen und die metaphorische Sprachverwendung bei Ramon Llull* [La sensualitat de l'esperit, l'espiritualitat del sensible i l'ús metafòric del llenguatge en Ramon Llull], Universität zu Freiburg im Breisgau, 1992.

Amador VEGA, *La Abstracción del cuerpo. Mística y metafísica del lenguaje en Ramon Llull*, Universidad de Sevilla, Sevilla, 1994.

Amador VEGA, *Die Religiöse Imagination bei Ramon Llull . Elemente für eine Theorie des kontemplatives Gebets*, Max Niemeyer, Tübingen, 2000

Ramon SUGRANYES DE FRANCH, *Raymond Lulle docteur de missions, avec un choix de textes traduits et annotés*, Nouvelle Revue de Science Missionnaire, Schöneck-Beckenied, 1954.

Ramon SUGRANYES DE FRANCH, *Els Projectes de creuada en la doctrina missional de Ramon Llull*, Maioricensis Schola Lullistica, Palma de Mallorca, 1960.

Ramon SUGRANYES DE FRANCH (ed.), *Le Livre du gentil et des trois sages de Raymond Lulle*, Private Südbahn-Gesellschaft, Wien, 1977.

Josep PERARNAU, *De Ramon Llull a Nicolau Eimeric. Els fragments de l'Ars amativa de Llull en còpia autògrafa de l'inquisidor Eimeric integrats en les cent tesis antilul·lianes del seu Directorium Inquisitorium, Lliçó inaugural del curs acadèmic 1997-1998*, Facultat de Teologia de Catalunya, Barcelona, 1997.

Lorenzo RIBER, *Raimundo Lulio (Ramon Llull)*, Labor, Barcelona, 1935.

Joan TUSQUETS, *La Filosofia del llenguatge en Ramon Llull*, Balmes, Barcelona, 1993.

Frances A. YATES, *Assaigs sobre Ramon Llull*, Empúries, Barcelona, 1985.

Louis SALA-MOLINS, *La Philosophie de l'amour chez Raymond Lulle*, prefaci de Vladimir Jankélévitch, Mouton, Paris, 1974. **Un únic subratllat, p. 113: «Philosophus semper est laetus».**³

³ D'on possiblement en treu la citació de LLull que després reproduïx: Ramon LLULL, *Liber proverbiorum*, editio moguntina VI, int. V, p. 122, citat p. e. a «L'esperit contemplatiu: un desafiament a la modernitat», dins PANIKKAR, *La nova innocència*, p. 66; ara dins *Mística, plenitud de Vida* (Opera Omnia Raimon Panikkar, I.1), Fragmenta, Barcelona, 2009, p. 69.

Horacio SANTIAGO-OTERO (ed.), *Diálogo filosófico-religioso entre cristianismo, judaísmo e islamismo durante la Edad Media en la Península Ibérica, Actes du Colloque internationale pour l'étude de la philosophie médiévale*, Brepols, Turnhout, 1994.

Charles LOHR (ed.), *Anstösse zu einem Dialog der Religionen. Thomas von Aquin, Ramon Llull, Nikolaus von Kues*, Katholischen Akademie, Freiburg, 1997.

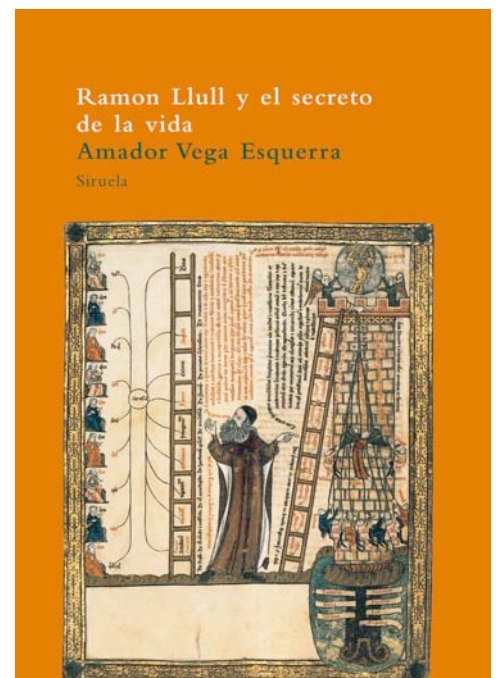
Alexander FIDORA i José G. HIGUERA (ed.), *Ramon Llull caballero de la fe. El arte lulliana y su proyección en la Edad Media*, Universidad de Navarra, Pamplona, 2001.

Ermenegildo BIDESE, Alexander FIDORA i Paul RENNER (ed.), *Ramon Llull und Nikolaus von Kues: eine Begegnung im Zeichen der Toleranz. Akten des Internationalen Kongresses zu Ramon Llull und Nikolaus von Kues*, Brixen und Bozen, núm. 25-27 (November 2004), Brepols, Turnhout, 2005.

Etienne GILSON, *History of christian philosophy in the middle ages*, Sheed and Ward, London, 1955, p. 350-353. **Subratllats i assenyalats els fragments dedicats a Llull.**

Antoni BLANCH (ed.), *De Ramon Llull a T.S. Eliot. Grans obres literàries del cristianisme*, Proa, Barcelona, 2007.

Josep-Lluís NAVARRO LLUCH, *El Sisè sentit / Ramon Llull* [treball manuscrit], València, 1993.

— **Lectura i subratllats a Amador VEGA, *Ramon Llull y el secreto de la vida*, Siruela, Madrid, 2002.**

Parem ara atenció al text d'Amador VEGA i als subratllats de Panikkar, que per una banda indiquen clarament que en va fer una atenta lectura, i per l'altra serveixen per veure tot allò de Llull que possiblement el mateix Panikkar se'n sent deutor conscientment o hi veu sintonia i confluències. Hem de tenir en compte que és una lectura que fa al final de la seva vida. Hi ha dues anotacions de lectura: en **blau 030111**, i en **vermell 070411**. Això vol dir que llegeix dos cops el text, el 2003 (11 gener) i el 2007 (11 abril). En el recull

escrivim allò subratllat per Panikkar amb els dos colors; i entre claudàtors, també de dos colors, els paràgrafs marcats al marge. Entre cometes baixes les citacions de Llull. Com hem vist hi ha diversos textos al Fons Panikkar de l'Amador Vega —i dedicats— i tenim constància de més d'una conversa entre ells en les moltes visites que li va fer.

p. 21 ...ese fondo de realidad al que despierta la consciencia, está estrechamente asociado en Llull a la muerte del amor egoísta que le permite una apertura la yo real. De la misma manera que **sin consciencia de caída no hay apertura a la salvación...**

p. 23 ...**no hay huida del mundo sino inmersión en su incomprensión** y en su misterio.

p. 24 Entre 1265 y 1274 **transcurren nueve años de un silencio** altamente significativo...

p. 25 ...en el contexto teológico apropiado, **la palabra lo constituye todo, no dando lugar a diferencias entre lo que ella es y lo que ella transmite.**

p. 26 **sensual / intelectual / entendimiento**

p. 27 (**sensible-sensible; sensible-inteligible, inteligible-inteligible, inteligible-sensible**)

p. 31 poner de relieve el parentesco teórico de lo que se da en relación con el proceso de Encarnación; de este modo, **la Palabra de Dios se hace Libro.**

p. 31 El *Llibre de contemplació en Déu* mostrava la intenció de Llull de convertir el diàleg amb Déu en el fonament d'una **teoria de la oració contemplativa...**

p. 36 [Su método no se centra tanto en prescindir de las verdades reveladas y de la fe, que en modo alguno pueden constituir un lugar común de entendimiento, sino más bien en el ideal contemplativo que subyace en toda su obra.]

p. 37 ... la «**amància**» o **ciencia del amor** a Dios.

p. 38 La **huida del mundo**, en el habitual sentido de ambigüedad que flota sobre esta expresión de **tradición evangélica ? y gnóstica...** (sembla que amb l'interrogant Panikkar posi en dubte que la «fugida del món gnòstica» sigui present en la tradició evangèlica).

p. 38 «...pues **por compañía no quiero sino la de Dios y los árboles, las hierbas, los pájaros, las bestias salvajes, las aguas, fuentes, prados y riberas, el sol, la luna, las estrellas...**» (citació *Blanquerna*)

p. 40 [Llull busca la realización de su proyecto, entendido como una reforma total del *homo religiosus*, a partir del testimonio personal. La diferencia del modelo luliano, frente a otros como el de Raimon Martí o Tomás de Aquino, reside justamente en una fórmula aparentemente arcaica que toda sensibilidad religiosa reconoce: el sacrificio o el martirio.]

p. 40 Llull quier convertir a los maestros de París a la ciencia contemplativa, pues **no hay ciencia sin amància.**

p. 57 [«Pues yo, Señor, he amado personas, muchas veces, tanto, que noche y día no había otra cosa en mi corazón que el querer amarlas. En donde, por gran locura, Señor, tomaba aquellas cosas que amaba como Dios, pues las amaba según la manera en que vos debéis ser amado.»] (citació *Llibre Contemplació*)

p. 61 La reflexió sobre **la Trinidad llega a ser obsesión en toda la obra de Llull...**

p. 61 ...en un sentido universal sería la comprensión de **la unidad humano-divina de Jesucristo** como modelo de sabiduría en este mundo, pero sobre todo modelo de salvación para el otro.

p. 63 «...y sabéis todos los ríos y todas la fuentes y todos los pozos y todos los mares, y sabéis cuántos son los lugares del mundo, y **sabéis cuántos granos de arena y cuántos átomos.**» (citació *Llibre Contemplació*)

- p. 67 El gran reto del modelo contemplativo cristiano propuesto por Lull se sostiene sobre la difícil ecuación **tiempo-eternidad...**
- p. 68 ...concepción común en la Edad Media, que ve una **estrecha relación entre el macrocosmos y microcosmos.**
- p. 71 [Es interesante observar hasta qué punto el autor de esta obra compleja, a causa de su mirada prismática, concede tanta importancia al orden natural: en la imitación de aquello que hacen los animales y las plantas, el hombre tiene oportunidad de alejarse de la atención de sí y, a través de aquéllos, dirigir la mirada hacia lo alto. En las bestias que ofrecen ejemplo de sabiduría al hombre, o en el movimiento de los pájaros mientras vuelan cruzándose entre sí, ve también el contemplativo el símbolo de la cruz.]
- p. 76 [«Pues así, Señor, como la mujer busca el espejo más claro para que no le mienta en sus facciones, así quien quiera aperebir las cosas intelectuales con las cosas sensuales, debe primero mirar que las sensualidades no se hallen turbadas, desordenadas ni empachadas en la demostración que hacen de las intelectuales y debe esforzarse tanto como pueda en buscar aquellas sensualidades que son más convenientes para demostrar y significar aquellas intelectualidades sobre las que el hombre quiere tener certeza.»] (citació *Llibre Contemplació*)
- p. 83-84 La antropología espiritual lulliana, especialmente en la segunda parte dedicada a los cinco sentidos intelectuales, nos ha abierto caminos hasta **entonces desconocidos en la tradición**, debido principalmente a su empeño por llevar el sustrato racional a todos los niveles...
- p. 93 [El elemento transgresor de toda religión mística se manifiesta primero en su lenguaje. Si el místico ha sido visto con sospecha por la tradición eclesiástica, que marca el ritmo histórico de comprensión de la experiencia primitiva, se debe justamente a un uso no tradicional de sus expresiones. Ya en el siglo XIII, la literatura escrita por mujeres accede, por necesidad, a la lengua vulgar para hablar de la experiencia de Dios, y algunos teólogos, como el Maestro Eckhart, mostrarán ausencia absoluta de prejuicios al usar, paralelamente al discurso académico en latín, la lengua materna rica en *nuevas palabras*, para decirlo con Teresa de Ávila.]
- p. 93 El *modum loquendi* se presenta, pues, como lo **diferenciador de la mística** frente a otros modos del discurso religioso o eclesiástico más estáticos.
- p. 97-98 [«...y he cargado con demasiado. Gran cosa he buscado del mundo; muy buen ejemplo he dado: poco soy conocido y amado. Quiero morir en piélagos de amor.»] citació *Cant de Ramon*.
- p. 101 Se trata de **dos niveles de lectura.** (referència a *Llibre del gentil i dels tres savis*)
- p. 109 «**Si sabemos recordar, sabremos olvidar; y si sabemos olvidar, sabremos entender y amar.**» (citació *Blanquerna*)
- p. 112 «...hay unas gentes que tienen por nombre *sufíes*, y tienen palabras de amor y ejemplos abreviados que proporcionan al hombre gran devoción...» citació *Blanquerna*.
- p. 118-119 [«El amigo enfermó de amor. Y entró a verlo un médico que multiplicó sus sufrimientos y sus pensamientos. Y el amigo sanó en aquella hora» (86. *Llibre d'amic e amat*). La asunción del sufrimiento como vía de realización espiritual tan extendida en la literatura místico-ascética medieval es el origen de las bellas metáforas que resultan de una experiencia que transforma el dolor en el principio de entendimiento, y no por una suerte de masoquismo velado, sino simplemente por **voluntad de unir la experiencia del cuerpo**

con la del espíritu, siendo así que el placer del espíritu se halla en el dolor del cuerpo y el placer del cuerpo en el sufrimiento del espíritu.]

p. 131 Su modelo de santidad encuentra pleno sentido si se comprende como el resultado de la unión de sabiduría y compasión o, en palabras suyas, de **amor y conocimiento**.

p. 132 [Desde entonces, la propia existencia queda totalmente envuelta en la historia del mundo y la salvación de los otros, pues ya no se trata de dos historias distintas.]

p. 134 Para este viaje y peregrinación, al igual que en las tradiciones asiáticas, tiene como motivo central el descubrimiento del propio secreto, de la emergencia de la **verdadera naturaleza no egoica**...

Per una lul·liana *granea* sincronicitat els textos de Llull són a tocar dels de Panikkar

Ramon Lull en l'obra de Raimon Panikkar

En l'obra de Panikkar trobem disperses unes quantes referències a Llull i citacions de Llull; el pròleg a l'edició alemanya d'*El gentil i els tres savis*, i una significativa presència en la seva darrera obra, *El ritme de l'Ésser*, considerada el seu testament filosòfic.

Aquest recull el fem sota tres epígrafs, *Philosophus semper est laetus* que presenta textos de «Mística, plenitud de Vida» i «El ritme de l'Ésser»; *Diàleg interreligiós* que presenta textos de «Pluralisme i interculturalitat» i «Diàleg intercultural i interreligiós», tots quatre volums de l'edició de l'Opera Omnia Raimon Panikkar; i finalment *Retalls* que recull citacions disperses no editades a l'Opera Omnia o que a voltes desapareixen en alguna de les versions dels textos. En tot cas, aquest no és —encara— un treball exhaustiu.

Veurem en els textos recollits com hi apareixen diversos aspectes del pensament de Raimon Panikkar.

— *Philosophus semper est lætus.*

L'experiència mística seria la que ens fa gaudir plenament de la Vida. «Philosophus semper est lætus» («El filòsof sempre està content»), va escriure el místic Ramon Llull; *ānanda*, 'gaudi', és un dels noms propis de la Trinitat del vedānta.⁴

La contemplació revela la plenitud de tot allò que *és*, en el fet mateix de ser el que realment *és*. «L'home ha de ser feliç perquè existeix», diu Ramon Llull al començament del seu voluminós *Llibre de Contemplació*.¹ La felicitat sembla que ho és tot per al contemplatiu perquè l'autèntic contemplatiu no espera res per a demà. El temps ha estat redimit, superat o negat. El Regne, el *nirvāna*, ja és aquí i ara.⁵

¹ *Llibre de Contemplació* I,2: «Molt se deu alegrar l'home per ço com és en ésser.» El primer capítol, naturalment, tracta de la joia de l'home per l'existència de Déu; i el tercer, per l'existència del proïsme. «Philosophus semper est lætus» ('el filòsof sempre està content'), ha afegit en el seu *Liber proverbiorum* (editio moguntina VI, int. V, p. 122). Comença el seu *Libre dels mil proverbis* amb un proverbi sobre la joia: «Haja's u alegre, per ço car Deus és tot bo e complit.»

Ser massa seriós és contraproduent; un filòsof que no sap riure és sospitós. Massa implicació ens fa perdre la perspectiva i el sentit de les proporcions. «El filòsof sempre està alegre» («Philosophus semper est lætus»), va escriure aquell cavaller de la saviesa amorosa anomenat Ramon Llull.

Estic d'acord que l'humor autèntic és símptoma de salut mental —tot i que això no s'ha de confondre amb les bromes dolentes o amb un cert tipus d'ironia a la qual es recorre com a arma dialèctica. Si no estic aferrat a les meves idees és perquè les idees mateixes van bastant per lliure amb relació a mi, i no perquè no m'importin les opinions que tinc. Però sé que són opinions i no dogmes.⁶

Podem dir que l'objectiu últim de la teologia és elaborar aquella consciència de la nostra fraternitat amb la realitat sencera, simbolitzada per la paraula *Theos*, que ens acompanya durant la nostra vida vers el seu destí. El teòleg no està sol en aquest pelegrinatge. No vull dir, és clar, el teòleg professional, sinó qualsevol *sadhaka*, qualsevol persona concentrada a viure la vida —la vida humana, i per tant també intel·lectual— al màxim. Déu és el company de viatge del teòleg. La teologia és l'esforç de participar de la vida de Déu i de viure en harmonia amb el tot assumint la responsabilitat d'acabar la icona divina que cadascun de nosaltres és. «Philosophus semper est lætus» ('El filòsof sempre està content'), va dir fa segles un «teòleg» místic de les costes mediterrànies.¹ El mètode teològic, per tant, no és demostració. La demostració és un mètode racional que va de principis acceptats a «veritats» menys immediatament conegudes. El mètode teològic adequat no és la demostració,

⁴ *Mística, plenitud de Vida* (Opera Omnia Raimon Panikkar, I.1), p. 21; tot just la «Introducció» del llibre.

⁵ *Ibid.* p. 69

⁶ *El ritme de l'Ésser* (Opera Omnia Raimon Panikkar, X.1), Fragmenta, Barcelona, 2012, p. 52.

sinó la «mostració» que ensenya l'esplendor de la «veritat» polint alhora la visió i el qui veu.⁷

¹ Ramon LLULL, *Liber proverbiorum* VI,5,122; dins *Obres de Ramon Llull. Proverbis de Ramon. Mil proverbis. Proverbis d'ensenyament*, a cura de Salvador Galmés, vol. XIV, Diputació Provincial de Balears / IEC de Barcelona, Palma de Mallorca, 1928.

Ramon Llull comença bellament el seu *Llibre de Contemplació en Déu* dient en el primer capítol que l'Home s'ha d'alegrar pel sol fet que Déu existeix, i continua amb un segon capítol en el qual aprofundeix i eixampla aquesta joia en la consciència que l'Home existeix personalment. El tercer capítol continua en la mateixa vena i explica que un altre motiu d'alegria és l'existència del proïsme. El sabor de l'original és d'una innocència tan exquisida que val la pena reproduir almenys els títols d'aquests tres capítols:

«Llibre de com hom se deu alegrar per ço com Déus és en ésser.

Com hom se deu alegrar per ço com (ell) és en ésser.

Com hom se deu alegrar de l'ésser de son proïsme.»¹

Això és una expressió, o més aviat una explosió, de pura joia perquè hi ha l'Ésser. És un cant a la pura existència, una existència que compartim amb tot el que és, una joia totalment desinteressada. Aquesta joia impregna la consciència humana i, en ella i a través d'ella, s'escampa per tot l'univers.⁸

¹ Ramon Llull, *Liber contemplationis* I,1,2 i 3; cf. *Obres de Ramon Llull (ORL). Llibre de Contemplació en Déu*, a cura de Mateu Obrador, Miquel Ferrà i Salvador Galmés, vol. IIVIII, Diputació Provincial de Balears / IEC de Barcelona, Palma de Mallorca, 1906-1914.

La joia és una categoria religiosa fonamental. Correspon a l'Últim. Per al místic mallorquí medieval, l'Existència és alegria i la consciència que en tenim és el que escampa la joia. Lloança i glòria corresponen a l'expressió principal del logos. El llenguatge no és simplement un vehicle per passar informació més o menys útil, o un instrument per transmetre conceptes. El llenguatge és la principal manifestació humana, ja que manifesta el que l'Home sent, pensa... és. Aquest pur és té un nom, quan n'hem esdevingut conscients: Glòria. Ens revelem al nostre proïsme deixant-lo participar no sols del que tenim, sinó també del que som.⁹

Només si passem per l'experiència nua de la Vida —d'aquella Vida que vivifica tot individu, d'aquella Llum que il·lumina tota creatura—, només si som capaços fins a un cert punt de desplaçar el centre de gravetat de nosaltres mateixos a un Si infinit, un Ésser diví, o simplement el Diví, i sentir una comunió amb ell, només llavors la nostra existència sembla tenir un sentit que és superior als impediments i frustracions que apaguen la nostra rutina diària. Aquest desplaçament del centre, però, no ha de voler dir alienació; no ha de voler dir treballar per un altre, encara que l'exaltem com a Senyor. Certament hauria de ser un sortir d'un mateix, però només per convergir amb l'Infinit, per tornar a despertar el nostre sentiment de pertànyer a l'aventura de la realitat en conjunt. És això el que produeix la

⁷ *Ibid.* p. 328-329.

⁸ *Ibid.* p. 522.

⁹ *Ibid.* p. 523.

consciència vivificant descrita per Ramon Llull, en la qual s'ajunten les tres manifestacions de joia.¹⁰

— *El diàleg intercultural i interreligiós.*

El *diàleg dialogal* estableix, de comú acord, entre els interlocutors, tan els arguments del diàleg com l'*àgora* on té lloc. Però, ¿com poden parlar aquests interlocutors si *a priori* no es port decidir un llenguatge comú. En la terra de la raó «pura» i del coneixement sense amor, aquesta qüestió no té cap solució, llevat que una de les parts no imposi un llenguatge dialèctic com a condició indispensable, cosa que implicaria la mort del diàleg dialogal. Un diàleg autèntic ha de ser humà, i l'home és més que la raó sola. Tal com diu Ramon Llull en el *Llibre d'Amic i Amat*:

«*Cantava l'aucell en lo verger de l'Amat. Venc l'amic qui dix a l'aucell: Si no'ns entenem per languages, entenem-nos per amor, car en el teu cant se representa a mos ulls mon Amat.*»¹¹

Al segle XIII, quan el geni precursor de la interculturalitat, el trobador, místic i filòsof Ramon Llull, en l'època de les croades, va provar de fer una contribució pacífica per a la trobada entre les religions, no solament va aprendre l'àrab ell, sinó que va fer els possibles per persuadir Roma perquè fundés càtedres de copte, àrab i grec en les naixents universitats del món cristià. Monolingüisme, colonialisme i intolerància estan íntimament relacionats.¹²

La cultura de la pau suposa el cultiu de l'esperit, i d'una manera especial el cultiu de la paraula. Ramon Llull ens diu que la natura ha proveït tots els éssers amb mitjans de defensa i atac. Els uns tenen la pell forta, els altres les dents potents, uns altres les urpes per defensar-se i per viure, d'acord amb la llei de la natura. Quan l'home agafa les armes cau al nivell de les bèsties: les armes substitueixen les seves ungles o les seves dents, amb les quals no fa gaire mal. ¿Quina és l'eina, el mitjà que la natura ha donat a l'home perquè defensi els seus drets? —es preguntava el savi mallorquí. És la llengua, ens diu, amb la qual l'home parla, la retòrica dels antics, l'art de saber parlar, de presentar les coses en aquest *diàleg duologal* on la dinàmica de la paraula es va desenvolupant per arribar al consens. En podríem dir *logokratia*: el cultiu de la paraula, aquella paraula que trenca el silenci, que crea parlant...¹³

El pròleg que Panikkar va fer per l'edició alemanya (1986) del *Llibre del gentil i dels tres savis* de Llull que acabarà essent el darrer capítol de *The intrareligious dialogue* (1999), ara dins *Diàleg intercultural i interreligiós* (2014), mereix una atenció especial ja que, com hem dit, és l'únic text complet dedicat a Ramon Llull.¹⁴

¹⁰ *Ibid.* p. 524.

¹¹ «Pau i interculturalitat. Una reflexió filosòfica», dins *Pluralisme i interculturalitat* (Opera Omnia Raimon Panikkar, VI.1), Fragmenta, Barcelona, 2010, p. 304.

¹² *Ibid.* p. 308.

¹³ *L'esperit de la política. Homo politicus*, Edicions 62, Barcelona, 1999, p. 216-217.

¹⁴ Aquest pròleg, «Religiöse Eintracht als Ziel», tindrà el següent recorregut textual: «La concòrdia religiosa segons Ramon Llull», dins *Revista de Catalunya*, núm. 16 (febrer 1988), Barcelona, p. 36-45;

The intrareligious dialogue s'inicia amb la següent citació de Nicolau de Cusa i una referència a Llull:

«Es va esdevenir al cap d'uns quants dies, tal vegada com a fruit d'una meditació intensa i sostinguda, que una visió es va aparèixer a aquest home ardentment devot. En aquesta visió es revelava que, gràcies a uns quants savis versats en la varietat de religions que existeixen al món, podia ser possible arribar a una certa concòrdia pacífica. I gràcies a aquesta concòrdia es podia aconseguir i establir, amb mitjans apropiats i verídics, una pau religiosa duradora.»

Nicolau de Cusa, *De pace seu concordantia fidei* I,11.¹⁵

¹Cf. Ramon Llull, *Liber de quinque sapientibus*, que expressa la mateixa idea gairebé dos segles abans.

I el primer capítol del llibre comença amb una citació de Llull que són les darreres paraules del *Llibre del gentil i dels tres savis* i, com ja hem dit, el darrer capítol és el que Panikkar dedica a aquest text. Així, podríem dir que la figura de Llull es present per tot el llibre *The intrareligious dialogue*.

«...e aquí preseren comiat los tres savis la un de l'altre molt amablement e molt agradable; e cascú qués perdó a l'altre si havia dita contra sa lig [religió] nulla vilana paraula; e la un perdonà l'altre. E quan foren en ço que's volgren departir, la un savi dix:

—De la ventura que'ns és avenguda en la forest on venim, seguir-se-n'ha a nosaltres alcun profit. ¿Parria-us bo que, per la manera dels cinc arbres e per les deu condicions significades per lurs flors, cascun jorn una vegada, nos desputàssem, e que seguíssem la manera que la dona d'Intel·ligència nos ha donada: e que tant de temps duràs nostra desputació tro que tots tres haguéssem una fe e una lig [religió] tan solament, e que enfre nós haguéssem manera d'honrar e servir la un l'altre, per ço que enans nos puscam concordar? Car guerra treball e malvolença, e donar dan e honta, empatxa los hòmens a ésser concordants en una creença.»

Ramon Llull, *Libre del gentil e los tres savis*.¹⁶

¹Ramon Llull, *Libre del gentil e los tres savis*, dins *Obres essencials*, vol. I, Selecta, Barcelona, 1957, p. 1138.

Del capítol «El diàleg intrareligiós segons Ramon Llull» en farem un breu recull, tot i que evidentment es recomana la seva lectura sencera:

dins *La nova innocència*, Proa, Barcelona, 1998, p. 342-352; «La concordia religiosa según Ramón Llull», dins *La nueva inocencia*, Verbo Divino, Estella, 1993, p. 338-350. En versió més breu en català, castellà, anglès, francès i alemany, «Diàleg intercultural i intra-religiós segons Ramon Llull», dins *Catalonia*, núm. 43 (1995), Barcelona, p. 32-35; «Intrareligious dialogue according Ramon Llull», formant part de *The intrareligious dialogue*, Paulist, New York, 1999, p. 111-117. I finalment dins l'edició de la seva Opera Omnia: «El diàleg intrareligiós segons Ramon Llull» dins, Raimon PANIKKAR, *Diàleg intercultural i interreligiós*, (Opera Omnia Raimon Panikkar, VI.2), Fragmenta, Barcelona, 2014, p. 153-160.

¹⁵ *Diàleg intercultural i interreligiós*, p. 23.

¹⁶ *Ibid.* p. 39.

Un dels seus arguments bàsics consisteix en la correlació ontològica entre «bé e granea», «saviesa e amor», «amor e perfecció». No és, per tant, una lluita entre enemics. La idea no és derrotar un adversari, sinó convèncer un company. Cadascun d'ells saluda els altres «en son llenguatge e segons sa custuma». Això és més que tolerància. Ramon ens diu que totes les religions són bones perquè produeixen homes bons i savis.¹⁷

Ramon és ben conscient que les religions oficials han desatès durant massa temps l'harmonia entre els homes, quan no han estat, de fet, elles mateixes les que han promogut les guerres i les lluites religioses. ¡Aquest és el gran escàndol de la religió institucionalitzada! La «tristícia e los turments» del gentil són l'eco dels de Ramon: «En desconhort e en plors estava Ramon sots un bell arbre, e cantava son desconhort per ço que alleujàs un poc sa dolor.» Així comença el seu voluminós *Arbre de Ciència*.

Hem de cercar l'harmonia religiosa entre les persones, no pas a través de croades i inquisicions, sinó a través del respecte mutu i la recerca conjunta i, especialment, a través del diàleg. Llull transmet la seva convicció que els homes estan subjectes a un poder que és superior a tots nosaltres, que en el text no és el Déu del monoteisme, sinó Dona Intel·ligència: el poder d'*intus-legere* ('llegir a dins') la naturalesa de la realitat.¹⁸

Tot seguit Panikkar ens presenta les regles que segons Llull haurien de presidir tot diàleg interreligiós, que Jordi Pigem resumeix així:¹⁹

1. Un diàleg intercultural genuí no pot ésser motivat per la mera curiositat intel·lectual. Ha de créixer d'un desig existencial profund.
2. Hauria de tenir lloc en un marc neutral i inspirador —en el cas del *Llibre del gentil i dels tres savis* té lloc a la natura, en un bell bosc.
3. Requereix del testimoni d'una tercera part imparcial, neutral però compromesa —en aquest cas el gentil.
4. Cap discussió hauria de basar-se en citar autoritats: Paradoxalment, les citacions de les Sagrades Escripures no són adequades per al discurs interreligiós.
5. Les opinions pròpies s'haurien d'exposar clara i honestament, sense aigualir-les, essent plenament vertaderes per a la pròpia consciència.
6. Cal acordar un horitzó comú, més ampli que cadascuna de les nostres perspectives particulars —un exemple contemporani d'un horitzó comú és el que proveeix la crisi ecològica global.
7. El diàleg intercultural és un procés completament obert que pot produir resultats inesperats i que mai no acaba —és una expressió de la nostra contingència.

Segueix Panikkar:

¹⁷ *Ibid.* p. 154

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ PIGEM, «Philosophus semper est laetus: da Ramon Llull a Raimon Panikkar», dins Carrara (ed.), *I mistici nelle grandi tradizioni. Omaggio a Raimon Panikkar*.

Però vet aquí que el nostre gentil, la nostra gent, després de tant caminar, de tant patir i de tant rumiar, va veure un dia que s'acostava a peu una damisel·la. Era de mitjana edat i no pas «noblement vestida», però «amb semblant molt agradable».

I el gentil no gosava demanar a la Dona com es deia; potser perquè en el fons, per la seva aparença, no semblava gaire poderosa. Potser també ella cercava, potser també era pobra o per ventura només ho era d'esperit. Però, com fos que ella s'abeurés en una de les poques fonts que encara es conservaven —en deien la deu de la saviesa—, la conversa esclatà espontàniament com passà una vegada amb una samaritana vora un altre pou.

—¿Com te dius? —demanaren finalment a la dama.

—El meu nom és *Gràcia* —respongué ella.

—¿I això què significa? —li preguntaren.

—Això significa que sóc agradable, plena de gratitud, d'agraïment, graciosa, gratificant i gratuïta. Tot ho faig de franc perquè em plau el que faig, estic agraïda per tot perquè ningú no em deu res, trobo que tot és gratificant perquè no demano res; diuen que actuo graciosament perquè no faig les coses per cap motiu extrínsec, i per això la gent em troba agradable, em congratula i està agraïda perquè no admeto cap forma de pagament; d'aquesta manera ningú no pot ser in-grat amb mi ni caure en desgràcia als meus ulls.²⁰

Si les religions han d'abandonar llurs intoleràncies i monopolis, si les espiritualitats han d'aprendre a saber-se complementàries i si s'han d'acabar les guerres de religions declarades o no declarades, això implica que el projecte humà de vida des de la prehistòria fins avui —és a dir, el període històric de la humanitat— s'ha de transformar a fons i que hem de tenir la gosadia, *el coratge* diria Ramon Llull, d'aquesta *metanoia* radical, d'un canvi no ja de mentalitat sinó de ment, d'esperit, que redimeixi els últims sis mil anys d'experiència humana, abans no provoquem una major catàstrofe, i ens puguem aviar vers aquell Cel nou i Terra nova (*śambhala, theos, brahmaloka, nirvāṇa...*), ensems dintre i fora del temps i de l'espai que des de sempre, sota una forma o altra, ha estat l'aspiració de l'home. El Doctor Il·luminat ho va entreveure. Aquest fou el seu ideal «per ço que enans[abans] nos puscam concordar».²¹

— *Retalls.*

Fem un recull —de moment no exhaustiu— d'aquelles citacions de Llull que anem trobant per l'obra de Panikkar, que a voltes encapçalen llibres, articles, capítols, apartats...

«L'esperit és Sant per a ço
és innocent al Pare e al Fill en quant
no ha apetit a produir quarta persona.»²²

²⁰ *Diàleg intercultural i interreligiós*, p. 159.

²¹ *Ibid.* p. 160.

²² *La nova innocència*, Proa, Barcelona, 1998, p. 9.

«E qui fa ploure e lampegar?»²³

«—Digues, foll, ¿per què escuses els culpables?

Respòs:

—Per ço que no sia semblant als acusants, los innocents e ls culpables.»²⁴

Libre d'amic e amat, 182

«Dix l'amic a l'amat:

—Tu qui omplis lo sol de resplendor, omple mon cor d'amor.

Respòs l'amat:

—Sens compliment [plenitud] d'amor no foren los ulls en plor
ni tu vengut en est loc veer ton amador.²⁵

Libre d'amic e amat, 5

Estudis sobre les relacions de Ramon Llull i Raimon Panikkar

De moment tenim constància de dos estudis sobre les relacions, concordances, similituds, diferències... entre l'obra de Ramon Llull i Raimon Panikkar on es posen de relleu la seva concepció, entre d'altres, de la paraula, el llenguatge, la sacralitat i sentit litúrgic del *kosmos*, l'harmonia entre raó i fe (tercer ull del coneixement), el diàleg dialògic com a superació de la disputa dialèctica, la inter-intra-culturalitat i religiositat, la mística, l'*ars* contemplativa, l'escala jeràrquica dels éssers i la seva inter-in-dependència, la Trinitat, la realitat com teofania (cristofania)...

El ja citat:

Jordi PIGEM, «Philosophus semper est laetus: da Ramon Llull a Raimon Panikkar», dins Milena Carrara (ed.), *I mistici nelle grandi tradizioni. Omaggio a Raimon Panikkar*, Jaca Book, Milano, 2009, p. 101-112.

I també —que es troba en .pdf a la xarxa:

Joan REQUESENS I PIQUER, «L'alegria en Ramon Llull i Raimon Panikkar», dins *E l'Amic digué a l'Amat. Miscel·lània d'homenatge al prof. Dr. Josep Perarnau i Espelt*, Revista Catalana de Teologia, vol. 38, núm. 2 (2013), Barcelona, p. 1133-1160.

Entenem com a provisional i no acabat aquest treball de recerca. La feina en l'edició de l'Opera Omnia Raimon Panikkar en català segurament ens aportarà noves traces de Llull en l'obra de Panikkar que esperem recollir.

Banyoles, 30 de novembre de 2016.

²³ *Ibid.* p. 11; també dins *Mística, plenitud de Vida*, p. 27.

²⁴ *Ibid.* p. 342.

²⁵ *Ibid.* p. 348.